ROLUL JURISPRUDENȚEI EUROPENE ÎN JUSTIȚIA CONSTITUȚIONALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Veaceslav ZAPOROJAN
Doctor în drept, conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: *zaporojan.veaceslav@ase.md*
https://orcid.org/0000-0002-8906-9789

Corina ZAPOROJAN
Doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: *corina_zaporojan@yahoo.com*
https://orcid.org/0000-0003-4816-2116

In the article, the authors analyze the application of the ECtHR jurisprudence in the CCRM (Constitutional Court of the Republic of Moldova)jurisprudence and its importance for the national constitutional jurisprudence. In particular, its application in the area of human rights has been examined. The impact of the ECtHR jurisprudence on other areas, such as gambling control, free competition, criminal matters, has also been analyzed. The authors determine that there is a growing trend in national jurisprudence in the application of the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union.

Keywords: *ECtHR jurisprudence, CCRM (Constitutional Court of the Republic of Moldova) jurisprudence, national constitutional jurisprudence, Council of Europe, constitutionality control.*

Aderarea Republicii Moldova la Consiliul Europei[1] a deschis o filă nouă în sistemul de drept al statului nostru. Pârghiile instituite de cadrul convențional al Consiliului, pentru a se conforma „rigorilor de a accepta principiile statului de drept și principiul în virtutea căruia fiecare persoană aflată sub jurisdicția sa trebuie să se bucure de drepturile și libertățile fundamentale ale omului”[2], a impus noi standarde pentru procesul de elaborare și aplicare a cadrului juridic din Moldova.

Piedestalul cadrului convențional al Consiliului Europei este încununat de Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale[3] (în continuare CEDO), prin care s-a instituit un nou mecanism de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale. Noutatea acestui mecanism, pentru Republica Moldova (în continuare RM), constituie instituirea unei instanțe supranaționale jurisdicționale și a unui mecanism eminamente judiciar de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale garantate de CEDO. Inițial, în special pentru instanțele naționale superioare de jurisdicție (precum Curtea Supremă de Justiție (în continuare CSJ) și Curtea Constituțională a Republicii Moldova (în continuare CCRM)), jurisprudența obli-

[1] Republica Moldova este membru al Consiliului Europei din 13 iulie 1995.

[2] Statutul Consiliului Europei din 05.05.49. Ratificat de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.522-XIII din 12.07.1995 //Tratate internaționale 9/190, 1999

[3] Ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298-XIII din 24.07.1997. În vigoare pentru Republica Moldova din 12 septembrie 1997. În: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf

gatorie a Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO), a fost tratată neformal de judecătorii naționali ca o ingerință în procesul de înfăptuire a justiției.

Mai complicat s-a adeverit de a fi acest proces pentru judecătorii constituționali, care deja, ca garanți al drepturilor și libertăților fundamentale, consacrate de Constituție, trebuiau să accepte o dublă ipostază. Pe de o parte, misiunea lor fundamentală, pentru care au fost investiți, era de a veghea la supremația garanțiilor constituționale de respectare a drepturilor omului, iar pe de altă parte, pentru unele drepturi, garantate în paralel și de CEDO, urmau să aleagă dintre cele două standarde.

Ulterior, însă, beneficiile acestui proces, ce permite preluarea în jurisprudența națională a experienței jurisprudențiale internaționale, a devenit o normă pentru jurisprudența națională cu titlu de cutumă. Or, dacă am răsfoi paginile constituțiilor din statele democratice, vom găsi foarte multe reglementări similare, fapt determinat de esența statelor democratice, bazate pe respectarea drepturilor omului, care sunt consolidate prin dispozițiile respective, precum și prin principiile constituționale privind stabilirea, separarea și echilibrarea ramurilor puterii de stat[4].

În cadrul acestui proces de implementare a CEDO în dreptul național, pentru judecători din instanțele naționale supreme, cel mai anevoios a fost procesul de conștientizare a faptului, că în continuare urmau să aplice nu numai normele CEDO, ci și jurisprudența CtEDO, instituită de colegii săi – judecători europeni. Astfel, ei nu mai pot decide în ultimă instanță, ca instanță pe deplin supremă. Motivările și dispozitivele acestor profesioniști deja au devenit pasibile de a fi verificate și acestea de o instanță internațională prin prisma inițială de corespundere cu tratatele internaționale, iar prin cea de a doua prismă cu jurisprudența unei instanțe jurisdicționale europene.

Reperul normativ pentru înțelegerea justă a acestui proces, atât pentru judecătorii din instanțele de drept comun, cât și pentru judecătorii constituționali a fost norma art.4 alin.(1) din Constituție, conform căreia „Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”.[5]

Norma constituțională la care ne-am referit, precum și celelalte norme ale Constituției, atât în procesul de interpretare propriu-zis, cât și în procesul de aplicare la procedura de control al constituționalității, necesită a fi interpretate în corespundere cu normele tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv cu normele CEDO. Un rol cardinal în acest proces de conștientizare l-a avut Hotărârea Curții Constituționale a Moldovei din 1999 privind interpretarea articolului 4 din Constituție, care a motivat clar că tratatele internaționale ratificate și cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a cadrului legal al Republicii Moldova și devin norme ale dreptului ei intern[6].

CCRM prin această hotărâre a instituit în RM teoria monistă cu privire la integrarea dreptului internațional în legislația națională. În corespundere cu această teorie, există doar o singură ordine juridică pentru componenta ce reiese din dreptul național și dreptul internațional și unul din aceste elemente

[4] BIRMONTIENE Toma, *Unison în interpretare constituțională: Evoluția doctrinară a Curților Constituționale din Lituania și Moldova (despre forma de guvernământ).* În: http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=928&t=/Media/Publicatii/Unison-in-interpretare-constitutionala-Evolutia-doctrinara-a-Curtilor-Constitutionale-din-Lituania-i-Moldova-despre-forma-de-guvernamant#sthash.GM9ecZCw.dpuf (accesat – 01.12.2022)

[5] Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial nr.1 din 12.08.1994.: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro (accesat – 01.12.2022)

[6] Hotărârea Curții Constituționale nr.55 din 14.10.99 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova //Monitorul Oficial 118-119/64, 28.10.1999

prevalează asupra celuilalt, ceea ce înseamnă că dreptul internațional nu primește o prelucrare în legislația națională a statului parte la tratat și, în caz de conflict între norma națională și internațională se va aplica aceasta din urmă, iar standardul intern va fi ineficient atâta timp cât tratatul internațional este în vigoare[7]. Astfel, dreptul internațional se va aplica în mod direct, ca și cum ar fi dreptul intern[8].

CCRM pentru prima dată a recunoscut necesitatea aplicării în practica sa jurisprudența CtEDO în Hotărârea nr.16 din 28.05.98 cu privire la interpretarea art.20 din Constituția RM[9] când a interpretat corelația principiului accesului liber la justiție garantat de art.20 din Constituție prin prisma art.6 din CEDO. Ulterior, CCRM, prin Hotărârea nr.42 din 14.12.2000, a stabilit clar statutul jurisprudenței CtEDO pentru jurisprudența națională: „după ratificarea de către RM a CEDO, pentru țara noastră a devenit obligatorie și jurisprudența CtEDO[10].

CCRM, începând cu anul 1998, a invocat prevederile CEDO și jurisprudența CtEDO în majoritatea hotărârilor sale. Pe parcurs, acest fenomen a luat amploare, ulterior fiind schimbată și structura hotărârilor CCRM, care în prezent reproduce fidel structura hotărârilor CtEDO. Evaluând gradul de raportare din ultima perioadă de timp a propriei jurisprudențe la jurisprudența CtEDO, menționăm că pentru CCRM aceasta constituie un veritabil izvor de inspirație, care se aplică cu prioritate, indiferent împotriva cărui stat a fost pronunțată hotărârea CtEDO. În legătură cu ultima afirmație, considerăm că această aplicare a jurisprudenței europene, de rând cu exigența judecătorilor, au servit drept factori care au permis aprecierea CCRM, dată de Președintele Curții Constituționale a Lituaniei Dainius Žalimas, ca una dintre „cele mai eficiente instituții ale statului, care contribuie într-o măsură considerabilă la asigurarea stabilității sistemului politic național, precum și la reformarea sistemului juridic, astfel încât acesta să corespundă cu aspirațiile de integrare europeană a RM, adică să fie în concordanță cu standardele europene privind democrația, statul de drept și drepturile omului.”[11]

Constatările CCRM privind prioritatea și respectarea obligațiilor internaționale asumate prin tratate și a jurisprudenței instanțelor europene sunt expuse cu regularitate în hotărârile sale pentru argumentarea aplicabilității jurisprudenței CtEDO la elucidarea unor aspecte abordate în sesizările examinate de instanța de contencios constituțional.

Astfel, în Hotărârea nr.10 din 16 aprilie 2010 pentru revizuirea Hotărârii CCRM nr. 16 din 28 mai 1998 „Cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova”, CCRM a reiterat că „practica jurisdicțională internațională [...] este obligatorie pentru RM, ca stat care a aderat la CEDO”.[12]

[7] CIONGARU Emilian, *Teoria monistă şi dualistă în dreptul european*, ACTA UNIVERSITATIS GEORGE BACOVIA. JURIDICA, Bacău, nr.I/2012, ISSN 2285 – 1933, ISSN–L = 2285 – 0171, p.213.

[8] SCHUTZE Robert, *Drept constituţional european*. Trad.:Mihai Bahu, Mihaela Bahu, București: Editura Universitară, 2012, 492 p., p.304.

[9] Hotărârea Curții Constituționale nr.16 din 28.05.98 cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova // Monitorul Oficial 56-59/24, 25.06.1998.

[10] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.42 din 14.12.2000 despre controlul constituţionalităţii art.23/1 alin.(2) din Legea audiovizualului nr.603-XIII din 3 octombrie 1995 //Monitorul Oficial 163-165/46, 29.12.2000.

[11] ŽALIMAS Dainius, *E inadmisibil ca modificarea Constituţiei să creeze blocaje constituţionale.* În: http://const-court.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=833&t=/Media/Publicatii/E-inadmisibil-ca-modificarea-Constitutiei-sa-creeze-blocaje-constitutionale#sthash.zPA6wTfB.dpuf (accesat – 29.11.2022)

[12] Hotărârea Curţii Constituţionale Nr. 10 din 16-04-2010 pentru revizuirea Hotărîrii Curţii Constituţionale nr. 16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art.20 din Constituţia Republicii Moldova” în redacţia Hotărîrii nr.39 din 09.07.2001. Publicat : 23-04-2010 în Monitorul Oficial Nr. 58-60 art. 09. În: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=14120&lang=ro (accesat – 01.12.2022)

Ultima hotărâre citată servește pentru CCRM drept exemplu și de un alt mod de aplicare a jurisprudenței CtEDO, când în baza acesteia a fost reconsiderată propria jurisprudență constituțională. Prin această hotărâre Curtea a statuat că actele administrative cu caracter individual, emise de Parlament, Președintele Republicii Moldova și Guvern în exercițiul atribuțiilor prevăzute expres de normele constituționale sau legislative, ce țin de alegerea, numirea și destituirea din funcțiile publice a persoanelor oficiale exponente ale unui interes public deosebit, fac obiect al controlului constituționalității la sesizarea subiecților abilitați cu acest drept sub aspectul formei și procedurii de adoptare. Unul din argumente pentru revizuirea hotărârii sale anterioare a servit modificarea jurisprudenței CtEDO expusă în cauza *Pellegrin c. Franței*[13] prin hotărârea asupra cauzei *Vilho Eskelinen ș.a. c. Finlandei*[14], examinată direct de Marea Cameră. CCRM în hotărârea sa a expus următoarele motive:

„*Necesitatea revizuirii hotărârii [...] constă în posibilele contradicții între jurisprudența CCRM și jurisprudența CtEDO ca urmare a modificărilor survenite în ultimii ani în jurisprudența acesteia. Situația descrisă urmează a fi soluționată de către Curtea Constituțională pentru a evita abaterile de la practica jurisdicțională internațională, care este obligatorie pentru RM, ca stat care a aderat la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. [...] Astfel, luând în considerare cursul coerent, interdependent și sincronic al jurisprudenței CCRM față de jurisprudența CtEDO, este logică adoptarea prezentei hotărâri, aceasta fiind necesară pentru ca RM să poată trece „testul Eskelinen”.*

Tot în această hotărâre, în mod implicit CCRM a acordat valență juridică conceptului de „instrument viu al jurisprudenței”, cu care operează CtEDO. Însă, acest concept este criticat cu vehemență în doctrina juridică, afirmându-se că, „prin utilizarea acestei metafore (se are în vedere „instrument viu al jurisprudenței” – *n.a.*), CtEDO a transformat CEDO dintr-o garanție împotriva despotismului, pe care au avut-o în vedere cei care au elaborat-o, într-un șablon pentru multiple aspecte ale ordinii juridice naționale, extinzând cu mult textul pe care trebuie să-l aplice”[15]. De exemplu, se invocă că „este o dovadă a extravaganței să interpretezi respectarea vieții private sau de familie și a domiciliului ca acoperind problemele copiilor din afara căsătoriei, homosexualitatea, avortul, expulzarea sau litigiile dintre locatori și locatari”[16].

Jurisprudența CtEDO și prevederile CEDO nu numai că au o relevanță și orientează soluția CCRM, dar, în anumite circumstanțe, deține un rol esențial și direcționează examinarea litigiului constituțional. În special, acest lucru este valabil atunci când litigiul constituțional privește în substanță problema garantării sau respectării unui drept constituțional consacrat concomitent de Constituție și de CEDO.

Inter alia, în Hotărârea nr.19 din 18 decembrie 2012, CCRM a evidențiat: „[…] deși soluționarea litigiilor concrete între persoane concrete este atribuția exclusivă a instanțelor judecătorești, acestea fiind și singurele în măsură să cuantifice *in concreto* efectele aplicării normei la situația de fapt dedusă instanței, prin raportarea normelor contestate atât la dispozițiile constituționale, cât și la prevederile CEDO, CCRM statuează asupra calității normei juridice de a respecta *in abstracto* dispozițiile Constituției și ale CEDO,

[13] Cauza Pellegrin c. Franţei. În: http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["pellegrin c france"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-62931"]}

[14] Vilho Eskelinen şi alţii c. Finlandei. În: http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":["Eskelinen"],"documentcollectionid2":["GRANDCHAMBER","CHAMBER"],"itemid":["001-119556"]}

[15] Lord Sumption. *The Limits of Law*. 20 November 2013. https://www.supremecourt.uk/docs/speech-131120.pdf (accesat la 27 februarie 2017)

[16] *Ibidem*.

ținând cont, în același timp, de efectele potențiale sau de riscurile pe care le comportă aceasta în raport cu destinatarii normei".

Raportarea la jurisprudența CtEDO, care stabilește un grad minim de protecție, nu exclude instituirea unui grad mai ridicat de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale de către CCRM prin hotărârile pronunțate. Astfel, la examinarea unei sesizări care viza norme legale referitoare la „licența executorilor judecătorești", pe care Guvernul a solicitat să fie respinsă din motiv că executorii judecătorești, prin statutul lor, sunt excluși din câmpul de protecție al drepturilor fundamentale garantate de Convenția Europeană, CCRM în Hotărârea nr.19 din 18 decembrie 2012 a enunțat: „28. […] Convenția Europeană în articolul 53 (Apărarea drepturilor omului recunoscute) recunoaște expres dreptul statelor de a asigura o protecție mai înaltă decât cea oferită de Convenția Europeană: „Nici o dispoziție din prezenta Convenție nu va fi interpretată ca limitând sau aducând atingere drepturilor omului și libertăților fundamentale care ar putea fi recunoscute conform legilor oricărei părți contractante sau oricărei alte convenții la care această parte contractantă este parte"[17].

CCRM prin hotărârile pronunțate, care parțial au fost fundamentate pe prevederile CEDO, contribuie la evidențierea importanței acestor prevederi în cadrul legislației privind drepturile omului, dar și la asigurarea unei juste interpretări și aplicări a acestor norme de către instanțele judecătorești în lumina art.140 din Constituție, care statuează caracterul obligatoriu al hotărârilor CCRM.

Analizând impactul jurisprudenței CtEDO asupra controlului de constituționalitate din Moldova, vom preciza că CCRM tratează jurisprudența CtEDO ca parte a patrimoniului jurisprudențial european în domeniul drepturilor omului. Curtea din aceste considerente, invocă această jurisprudență ori de câte ori este necesar pentru stabilirea standardelor naționale de constituționalitate, în funcție de obiectul sesizării. Aceasta pentru că dreptul constituțional normativ cunoaște o perioadă de renaștere, la care contribuie în mod semnificativ procesul de construcție europeană[18]. CCRM în jurisprudență și-a motivat hotărârile sale, utilizând în cadrul acestor motivări și jurisprudența CtEDO pe majoritatea articolelor CEDO cum ar fi:

● *Interzicerea torturii (art.3 CEDO)*. Declarând neconstituționale unele prevederi ale Codului penal și ale Codului de executare, prevederi care vizau instituirea și aplicarea, în scopul înlăturării unui pericol și preîntâmpinării faptelor prevăzute de legea penală, a măsurii de siguranță castrarea chimică a infractorilor ce atentează la inviolabilitatea sexuală a altor persoane, inclusiv a minorilor, CCRM a menționat în Hotărârea sa nr.18 din 4 iulie 2013 că, potrivit articolului 3 din CEDO, nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante, interdicția purtând un caracter absolut. Curtea a utilizat motivarea expusă în p.95 din Hotărârea CtEDO Selmouni v. Franța din 28 iulie 1999, conform căreia „Articolul 3 din Convenția Europeană nu conține nici o prevedere referitoare la excepții și nici o derogare de la această normă nu este permisă în conformitate cu articolul 15 § 2, chiar și în cazul unei urgențe de interes public legată de existența unui pericol pentru viața națiunii"[19] (Assenov și alții v. Bulgaria din 28 octombrie 1998, Peers v. Grecia din 19 aprilie 2001)[20];

[17] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.19 din 18.12.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi ale articolului 18 din Legea nr.113 din 17 iunie 2010 privind executorii judecătoreşti //*Monitorul Oficial* 18-21/2, 25.01.2013

[18] TĂNASE Alexandru, *Identitatea constituțională a Republicii Moldova.* În: http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=578&t=/Media/Publicatii/Identitatea-Constitutionala-a-Republicii-Moldova#sthash.pJ9gthcB.dpuf

[19] În: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22languageisocode%22:[%22FRE%22],%22appno%22:[%2225803/94%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-62842%22]} (accesat – 01.12.2021)

[20] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.18 din 04.07.2013 pri-

● *Dreptul la un proces echitabil (art.6 CEDO).* Analizând principiul accesului liber la justiție sub aspectul normelor din Codul de procedură civilă, care prevăd obligativitatea respectării procedurii prealabile în cazurile stabilite de lege, CCRM a enunțat, prin prisma jurisprudenței CtEDO, că dreptul de acces la justiție nu poate fi un drept absolut, ci unul care poate implica limitări, inclusiv de ordin procedural, cât timp acestea sunt rezonabile și proporționale cu scopul urmărit, la fel fiind necesar ca limitările aduse să nu atingă însăși substanța acestui drept (Guérin c. Franței, 29 iulie 1998, § 37)[21];

● *Dreptul la respectarea vieții private și de familie (art.8 CEDO).* În cauza prin care a fost declarată neconstituțională specificarea denumirii bolilor și defectelor fizice, potrivit Baremului medical din Anexa nr. 2 la Regulamentul cu privire la expertiza medico-militară în Forțele Armate ale RM, CCRM a avut prilejul de a se referi la practica CtEDO, după care protecția datelor personale, inclusiv a datelor medicale, este de o importanță fundamentală pentru ca o persoană să se poată bucura de dreptul său la respectarea vieții private și a vieții de familie, așa cum este acesta garantat de art.8 din CEDO. La examinarea prevederilor normative, CCRM s-a referit la cauza Z. vs. Finlanda, Hotărârea din 25 februarie 1997, după care „în lipsa unei asemenea protecții, persoanele care necesită îngrijire medicală nu ar mai fi dispuse să furnizeze informații cu caracter personal și intim, necesare prescrierii tratamentului apropiat pentru boala de care suferă, sau să consulte un medic, ceea ce ar fi de natură să le pună viața în pericol, iar în caz de boli transmisibile, un asemenea pericol poate exista pentru colectivitate. [...] De aceea, legislația internă a statelor trebuie să cuprindă garanții adecvate pentru a împiedica orice comunicare sau divulgare de date cu caracter personal privitoare la sănătatea persoanei, în conformitate cu dispozițiile art. 8 §1 al Convenției."[22].

● *Libertatea de gândire, de conștiință și de religie (art.9 CEDO).* În ceea ce privește articolul 9 din CEDO, CCRM a invocat jurisprudența europeană constatând că, deși nu pot fi impuse civililor, restricțiile privind comportamentul și atitudinile motivate de religie sunt acceptabile în armată. Curtea a reținut că, prin îmbrățișarea carierei militare, membrii forțelor armate se supun de bună voie unui sistem de disciplină militară și unor limitări ale drepturilor și libertăților pe care acest sistem le implică (hotărârile CtEDO Kalac v. Turcia din 1 iulie 1997, § 28, și Larissis și alții v. Grecia din 24 februarie 1998, §§ 50-51, despre prozelitism în armată)[23]; etc.

● *Libertatea de exprimare (art. 10 CEDO).* În cauza pentru controlul constituționalității unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste și a promovării ideologiilor totalitare, CCRM, la fel, s-a bazat pe jurisprudența CtEDO, în care a reținut că datorită rolului pe care-l au în viața social-politică partidele politice – în fapt, singurele

vind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr.985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr.443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr.34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 182-185/27, 23.08.2013.

[21] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.14 din 15.11.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr.225-XV din 30 mai 2003 // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 248-251/24, 07.12.2012.

[22] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.13 din 06.11.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Anexa nr.2 la Regulamentul cu privire la expertiza medico-militară în Forţele Armate ale Republicii Moldova, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.897 din 23 iulie 2003, şi din Anexa nr.8 la Regulamentul cu privire la încorporarea cetăţenilor în serviciul militar în termen sau în cel cu termen redus, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.864 din 17 august 2005 // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 242-244/23, 23.11.2012.

[23] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.12 din 01.11.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi ale articolului 32 alin.(4) lit.j) din Legea nr.162-XVI din 22 iulie 2005 cu privire la statutul militarilor // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 237-241/22, 16.11.2012.

formațiuni ce pot să ajungă la exercitarea puterii într-un stat – au capacitatea de a influența regimul politic statal. CCRM a argumentat poziția sa prin multiple cauze din jurisprudența CtEDO referitoare la afișarea simbolului unei mișcări politice, în contextul art.10 din CEDO, precum: Vajnai vs. Ungaria, hotărârea din 8 iulie 2008; Fratanolo vs. Ungaria (Dosarul nr. 29459/10), hotărârea din 3 noiembrie 2011, și Faber vs. Ungaria, hotărârea din 24 iulie 2012[24]; etc.

● *Libertatea de întrunire și de asociere (art. 11 CEDO).* Jurisprudența constituțională a făcut referință la practica CtEDO, precizând că este deosebit de important de a avea un flux liber de opinii și informații în campaniile electorale. Astfel, a fost reținută cauza Bowman v. Regatul Unit, în care CtEDO a statuat: „[...] alegerile libere și libertatea de exprimare, în special libertatea dezbaterilor politice, formează împreună piatra de temelie a oricărui sistem democratic (hotărârea Mathieu-Mohin și Clerfayt v. Belgia din 2 martie 1987, Seria A, Nr.113, § 47 și hotărârea Lingens v. Austria din 8 iulie 1986, Seria A, Nr. 113, §§ 41-42). Cele două drepturi sunt legate unul de altul și operează pentru a se consolida reciproc: de exemplu, după cum a observat Curtea, în trecut, libertatea de exprimare este una dintre „condițiile" necesare pentru a asigura libertatea de exprimare a opiniei publicului în alegerea legislativului. Din acest motiv este deosebit de important ca opiniile și informațiile de toate tipurile să poată circula liber în perioada premergătoare alegerilor […]"[25]; etc.

● *Interzicerea discriminării (art. 14 CEDO).* Curtea a reținut că refuzul autorităților de a recunoaște reclamantului, militar de sex masculin, dreptul la concediul pentru îngrijirea copilului, raportat la militari de sex feminin, cărora acest drept le era recunoscut, constituie o încălcare a art.14 și art.8 din Convenție (Konstantin Markin v. Rusia (hotărârea din 22 martie 2012; Hulea v. România din 2 octombrie 2012). Făcând referință la art. 14 în corelare cu art. 8 din CEDO, CCRM a considerat că excluderea militarilor de sex masculin de la exercitarea dreptului la concediul parental, în timp ce militarii de sex feminin au acest drept, nu poate fi considerată ca fiind fondată pe o justificare obiectivă sau rezonabilă. Prin urmare, Curtea a conchis că această diferență de tratament constituie o discriminare fondată pe sex[26]; etc.

● *Dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori (Protocolul nr. 7, art. 4).* Aplicând mutatis mutandis raționamentele Curții Europene în decizia Smolickis vs. Letonia, Curtea a reținut că prima sancționare conform prevederilor articolului 318 din Codul contravențional și a doua conform prevederilor articolului 320 din Codul penal se referă la perioade distincte, între care nu există suprapunere, chiar dacă inerția persoanei sancționate față de executarea hotărârii judecătorești era aceeași înainte, pe parcursul și între cele două perioade. De aceea, s-a conchis că nu există o încălcare a Protocolului nr. 7, art. 4 în cazul normei de incriminare prevăzute la articolul 320 din Codul penal[27]; etc.

Generalizând cele expuse privind aplicarea jurisprudenței CtEDO în jurisprudența CCRM, vom constata, că exemplele relatate nu sunt singu-

[24] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.12 din 04.06.2013 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi referitoare la interzicerea simbolurilor comuniste şi a promovării ideologiilor totalitare // *Monitorul Oficial al R. Moldova,* 167-172/22, 02.08.2013.

[25] *Ibidem*.

[26] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.12 din 01.11.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi ale articolului 32 alin.(4) lit.j) din Legea nr.162-XVI din 22 iulie 2005 cu privire la statutul militarilor // *Monitorul Oficial al R. Moldova,* 237-241/22, 16.11.2012.

[27] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.13 din 11.06.2013 privind excepţia de neconstituţionalitate a unor prevederi ale articolului 320 din Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18 aprilie 2002, în redacţia Legii nr.173 din 9 iulie 2010 pentru modificarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova*, 146-151/20, 12.07.2013.

rele, în jurisprudența CCRM. De asemenea, pentru a sublinia importanța jurisprudenței CtEDO pentru jurisprudența constituțională națională, alegem să ne raliem la opinia Lordului Bingham din Ullah, potrivit căreia jurisprudența Strasbourgului se bucură de autoritate în interpretarea Convenției și că instanțele (inclusiv, cele de contencios constituțional – *n.a.*) trebuie să țină pasul cu aceasta, „nu mai mult, însă, cu siguranță, nu mai puțin”[28].

O nouă tendință în procedura de control al constituționalității din Moldova este aplicarea celei de a doua jurisprudență europeană – cea a Curții de Justiție a Uniunii Europene (în continuare – CJUE), care în comun cu jurisprudența CtEDO edifică și definitivează construcția patrimoniului european comun în domeniul drepturilor omului. Termenul de definitivare de la constatarea precedentă, a fost aplicat în sensul de cizelare. RM, în calitate de stat european, se numără printre statele care aspiră la fundamentarea instituțiilor democratice, a statului de drept și a drepturilor omului în conformitate cu practica, principiile și standardele Uniunii Europene (în continuare – UE).

Aspirația europeană a Republicii Moldova și dorința acesteia de integrare în cadrul UE s-a manifestat cu semnarea Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre RM și UE la 28 noiembrie 1994. Procesul menționat a continuat cu semnarea Planului de Acțiuni RM - UE din 22 februarie 2005 la Bruxelles, semnarea Acordului de Asociere din 27 iunie 2014. Drept urmare al eforturilor depuse de RM în implementarea reformelor procesului de guvernare și celor de protecție al drepturilor și libertăților omului în RM, dar și al unei evoluții substanțiale al procesului de aderare la comunitatea statelor UE pe parcursul anilor 2005-2022, în 2022 RM a dobândit noi succese la procesul de aderare. La 3 martie 2022, RM a depus o cerere de aderare la UE. Drept urmare al cererii depuse și încrederii dobândite de RM în fața comunității statelor UE, la 17 iunie 2022 Comisia Europeană a emis avizul cu privire la cererea de aderare la UE, în baza căruia la 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat RM statutul de țară candidată. Consiliul European a invitat Comisia Europeană să transmită Consiliului un raport cu privire la îndeplinirea condițiilor prevăzute în avizul Comisiei privind cererea de aderare. Consiliul va hotărî asupra etapelor următoare de îndată ce vor fi îndeplinite pe deplin toate aceste condiții.[29]

Cooperarea și asocierea RM la UE are drept obiectiv consolidarea democrației, supremația legii și garantarea protecției drepturilor omului. În vederea atingerii obiectivelor propuse, s-a ajuns la concluzia că nu există altă cale pentru aderarea la structurile europene decât cea a modernizării sistemului legislativ, consolidării statului de drept și în primul rând al mecanismelor de protecție a drepturilor și libertăților omului. Astfel, o modalitate de avansare a procesului de integrare europeană constă în aspirația și tendința de armonizare a legislației RM la standardele UE, pe primul plan al cărora sunt mecanismele de protecție al drepturilor omului.

Domeniul protecției drepturilor omului, ca unul din cele mai importante în activitatea instituțiilor UE, a direcționat în 2000 Parlamentul European, Comisia Europeană și Consiliul European de a proclama Carta drepturilor fundamentale a UE, care a stabilit drepturile și libertățile fundamentale recunoscute de UE. Ulterior, odată cu intrarea în vigoare a Tratatului UE de la Lisabona în 2009, drepturile, libertățile și principiile prezentate în Cartă au devenit obligatorii din punct de vedere juridic pentru UE și pentru statele membre atunci când pun în aplicare

[28] Opinions of the Lords of Appeal for judgment in the cause Regina v. Special Adjudicator (Respondent) ex parte Ullah (FC) (Appellant) Do (FC) (Appellant) v. Secretary of State for the Home Department (Respondent) on thursday 17 june 2004. https://www.publications.parliament.uk/pa/ld200304/ldjudgmt/jd040617/ullah-1.htm (accesat la 27 februarie 2017)

[29] În: https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/ (vizitat: 01.12.2022)

dreptul Uniunii.[30] RM din 1994, momentul semnării Acordului de Parteneriat și Cooperare dintre RM și UE, a supus analizei juridice activitățile UE în domeniul dreptului și justiției pentru protecția drepturilor omului. Drept urmare și CCRM, de rând cu alte autorități publice din cadrul celorlalte puteri de stat în jurisprudența sa permanent a analizat și și-a expus motivările sale apelând la practica judecătorească internațională expusă în hotărârile sale nu numai de CtEDO, dar și al CJUE. În acest context, pentru prima dată în Hotărârea nr.3 din 9 februarie 2012 CCRM a reținut Cauza Bosch soluționată de CJUE prin Decizia din 6 aprilie 1962. În speță, CCRM a menționat că optimizarea sistemului judecătoresc în ansamblu prin reorganizare a fost ajustat la standardele europene motiv pentru care lichidarea instanțelor specializate ar contraveni principiului securității juridice prin prisma accesibilității și inteligibilității legii. Astfel, prin hotărârea dată s-a confirmat că sensul principiului securității juridice corespunde pe deplin modului în care acesta a fost înțeles la nivel european[31].

O apreciere destoinică a jurisprudenței CJUE a fost acordată în cadrul examinării chestiunii monopolului de stat asupra jocurilor de noroc în opinia separată a Hotărârii CCRM nr. 11 din 28 mai 2013. Astfel, în cadrul opiniei separate au fost împărtășite raționamentele CJUE în ceea ce privește competența statelor de a alege cel mai potrivit model de reglementare a jocurilor de noroc pentru piețele naționale[32]. Judecătorul CCRM, care a emis opinia separată, referitor la necesitatea de a utiliza jurisprudența CJUE a menționat „ ... jurisprudența bogată a CJUE ... , având în vedere obiectivul declarat al RM privind integrarea europeană, CCRM, în pronunțarea hotărârii sale, ar fi trebuit să nu o ignore.” Referitor la importanța unei opinii separate a judecătorului CCRM, expuse în cea citată vom menționa, că dacă ceilalți judecători ar fi ajuns la aceiași opinie, prin hotărârea CCRM din 2013 norma legii din 2001 se recunoștea neconstituțională și atunci în 2017 nu era necesar aportul Parlamentului de abrogare al întregii legi sau numai a normei examinate.

S-a reținut în opinia separată că tot așa cum a motivat unele hotărâri CJUE, statul este în drept să intervină și să controleze acest domeniu din rațiuni de interes general, cum ar fi protecția consumatorilor, prevenirea fraudei și a incitării cetățenilor la cheltuieli excesive cu participarea la jocurile de noroc și prevenirea tulburărilor de ordine socială. Cu alte cuvinte, s-a subliniat faptul că monopolul asupra jocurilor de noroc nu poate fi justificat, decât dacă urmărește, în mod coerent și sistematic, obiectivul combaterii pericolelor legate de jocurile de noroc care constituie o problemă în statul respectiv. Astfel, s-a subliniat că este inadmisibilă instituirea unor restricții în materia jocurilor de noroc doar cu scopul de a maximiza veniturile la bugetul de stat.

Suplimentar, s-a accentuat că aplicarea unei diferențieri pe piața jocurilor de noroc între mai mulți operatori care sunt autorizați să exploateze aceleași jocuri de noroc este susceptibilă să genereze efecte negative, având în vedere faptul că acești operatori ar fi înclinați să rivalizeze în inventivitate pentru a-și face oferta mai atractivă decât cea a concurenților lor și, în acest mod, să majoreze cheltuielile consumatorilor legate de joc, precum și riscurile de dependență de jocurile de noroc.

O importanță deosebită a fost acordată jurisprudenței CJUE în domeniul concurenței libe-

[30] În: https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/human-rights/#charter (vizitat: 02.12.2022)

[31] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.3 din 09.02.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Legea nr.163 din 22 iulie 2011 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova,* 38-41/7, 24.02.2012.

[32] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.11 din 28.05.2013 pentru controlul constituţionalităţii unei prevederi din art.8 alin.(1) lit.a) pct.5) al Legii nr.451-XV din 30 iulie 2001 privind reglementarea prin licenţiere a activităţii de întreprinzător // *Monitorul Oficial al R. Moldova,* 152-158/21, 19.07.2013.

re. Astfel, prin Hotărârea CCRM nr. 6 din 13 februarie 2014, Curtea a reținut conceptul de „ajutor de stat" interpretat de către CJUE, potrivit căruia forma sub care este acordat ajutorul și scopul ajutorului, precum și motivul acordării lui, sunt irelevante. Tot ceea ce contează sunt efectele acestuia asupra concurenței, de aceea nu numai contribuțiile propriu-zise sunt considerate ca ajutor de stat, ci și alte măsuri ce reduc povara financiară a unei firme[33].

În consecință, CCRM a menționat că scutirea unui agent economic de plata taxelor și impozitelor, în raport cu alți agenți economici, care sunt obligați să-și execute obligațiile fiscale, duce în mod inevitabil la favorizarea unei persoane juridice în detrimentul alteia, care vizează aceeași sferă de activitate.

Pe lângă domeniile specifice sus-menționate, jurisprudența CJUE este aplicată chiar și în materie penală. Astfel, prin Hotărârea nr. 21 din 22 iulie 2016 CCRM a reținut și raționamentele CJUE potrivit cărora legea penală este de strictă interpretare, iar declanșarea procedurilor penale în privința comportamentelor ce nu sunt clar definite prin lege ca fiind infracțiuni nu poate fi acceptată.

Interferența principiilor sus-menționate și receptarea standardelor Consiliului Europei și a UE a semnificat o nouă provocare pentru evoluția jurisprudenței CCRM. Interacțiunea jurisdicției CCRM și jurisprudenței CJUE formează noi premise pentru consolidarea mecanismelor naționale de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale în contextul perspectivelor de aderare a RM la UE.

Finalizând studiul privind impactul jurisprudenței instanțelor europene asupra controlului de constituționalitate în RM, vom constata consecințele pozitive ale acesteia nu numai asupra jurisprudenței constituționale, dar și asupra întregii evoluții constituționale din țara noastră. Aceasta se datorează faptului, că atât CtEDO, cât și CJUE nu sunt niște simpli justițiari. Drept urmare a construcției sale normative, organizatorice și de personal, instanțele europene reprezintă veritabile fortărețe ale justiției. Ele au luat sub protecție cetățenii statelor lor fondatoare, protejându-i de orice încercare de abuz din partea autorităților. Aceasta se datorează dublei sale sarcini justițiare, pe de o parte de a acumula din statele părți experiența și tezaurul jurisprudențelor naționale, iar pe de altă parte, de a forma o nouă jurisprudență comună și subsidiară statelor europene părți la actele de constituire. Această jurisprudență europeană am nominalizat-o ca patrimoniu jurisprudențial european al drepturilor omului prin utilizarea jurisprudenței instanțelor naționale de justiție: CtEDO și CJUE.

În lumina rezultatelor cercetării prezentate mai sus, se poate concluziona, în ceea ce privește scenariul supranațional, că există o tendință de creștere în jurisprudența națională mai recentă a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului și Curții de Justiție a Uniunii Europene. Astfel, cele două instanțe europene par să fi început involuntar să converge din ce în ce mai mult efectele interne ale dreptului Uniunii Europene și ale Convenției Europene a drepturilor omului și libertăților fundamentale în ordinea juridică a statelor membre ale celor două organizații supranaționale: Consiliului Europei și Uniunii Europene.

Bibliografie

1. BIRMONTIENE, T. *Unison în interpretare constituțională: Evoluția doctrinară a Curților*

[33] Hotărârea Curţii Constituţionale nr.6 din 13.02.2014 pentru controlul constituţionalităţii Legii nr.199 din 12 iulie 2013 privind scutirea de plata unor impozite, contribuţii, prime şi defalcări, precum şi privind anularea majorărilor de întârziere şi a amenzilor aferente acestora // *Monitorul Oficial al R. Moldova,* 87-91/11, 11.04.2014.

Constituționale din Lituania și Moldova (despre forma de guvernământ). În: http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=928&t=/Media/Publicatii/Unison-in-interpretare-constitutionala-Evolutia-doctrinara-a-Curtilor-Constitutionale-din-Lituania-i-Moldova-despre-forma-de-guvernamant#sthash.GM9ecZCw.dpuf (accesat – 01.12.2022)

2. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. În: Monitorul Oficial nr.1 din 12.08.1994.: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro (accesat – 01.12.2022)

3. Hotărârea Curții Constituționale nr.55 din 14.10.99 privind interpretarea unor prevederi ale art.4 din Constituția Republicii Moldova //Monitorul Oficial 118-119/64, 28.10.1999

4. CIONGARU, E. *Teoria monistă și dualistă în dreptul european*, ACTA UNIVERSITATIS GEORGE BACOVIA. JURIDICA, Bacău, nr.I/2012, ISSN 2285 – 1933, ISSN–L = 2285 – 0171, p.213.

5. SCHUTZE, R. *Drept constituţional european.* Trad.: Mihai Bahu, Mihaela Bahu, București: Editura Universitară, 2012, 492 p., p. 304.

6. Hotărârea Curții Constituționale nr.16 din 28.05.98 cu privire la interpretarea art.20 din Constituția Republicii Moldova //Monitorul Oficial 56-59/24, 25.06.1998

7. Hotărârea Curţii Constituţionale nr.42 din 14.12.2000 despre controlul constituționalității art.23/1 alin.(2) din Legea audiovizualului nr.603-XIII din 3 octombrie 1995 //Monitorul Oficial 163-165/46, 29.12.2000

8. ŽALIMAS, D. *E inadmisibil ca modificarea Constituţiei să creeze blocaje constituţionale.* În: http://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=9&id=833&t=/Media/Publicatii/E-inadmisibil-ca-modificarea-Constitutiei-sa-creeze-blocaje-constitutionale#sthash.zPA6wTfB.dpuf (accesat – 29.11.2022)

9. Hotărârea Curţii Constituţionale nr.21 din 22.07.2016 privind excepţia de neconstituţionalitate a articolului 125 lit.b) din Codul penal, a articolelor 7 alin.(7), 39 pct.5), 313 alin.(6) din Codul de procedură penală şi a unor prevederi din articolele 2 lit.d) şi 16 lit.c) din Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiţie (faptele care constituie practicarea ilegală a activităţii de întreprinzător) // *Monitorul Oficial al R. Moldova, 355-359/80, 14.10.2016.*

10. https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/enlargement/moldova/ (vizitat: 01.12.2022)

11. https://www.consilium.europa.eu/ro/policies/human-rights/#charter (vizitat: 02.12.2022)

12. Hotărârea Curţii Constituţionale nr.3 din 09.02.2012 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Legea nr.163 din 22 iulie 2011 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative // *Monitorul Oficial al R. Moldova, 38-41/7, 24.02.2012.*

13. Hotărârea Curţii Constituţionale nr.11 din 28.05.2013 pentru controlul constituţionalităţii unei prevederi din art.8 alin.(1) lit.a) pct.5) al Legii nr.451-XV din 30 iulie 2001 privind reglementarea prin licenţiere a activităţii de întreprinzător // *Monitorul Oficial al R. Moldova, 152-158/21, 19.07.2013.*

14. Hotărârea Curţii Constituţionale nr.6 din 13.02.2014 pentru controlul constituţionalităţii Legii nr.199 din 12 iulie 2013 privind scutirea de plata unor impozite, contribuţii, prime şi defalcări, precum şi privind anularea majorărilor de întârziere şi a amenzilor aferente acestora // *Monitorul Oficial al R. Moldova, 87-91/11, 11.04.2014.*